

**"JAHON ADABIYOTI VA
QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING
DOLZARB MASALALARI"**

**mavzusidagi
respublika ilmiy-amaliy anjumani**

2022-yil, 31-oktyabr

TOSHKENT - 2022

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

O‘ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

O‘ZDJTU ADABIYOTSHUNOSLIK ILMIY TADQIQOT INSTITUTI
SHARQ FILOLOGIYASI FAKULTETI
JAHON ADABIYOTI KAFEDRASI

**“JAHON ADABIYOTI VA QIYOSIY
ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB
MASALALARI”**
mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari

TO‘PLAMI

2022- yil, 31-OKTYABR

**MINISTRY OF HIGHER AND SPECIAL EDUCATION
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
UZBEKISTAN STATE WORLD LANGUAGES UNIVERSITY
RESEARCH INSTITUTE OF LITERATURE STUDY FACULTY OF EASTERN
PHILOLOGY
DEPARTMENT OF WORLD LITERATURE**

Articles of international scientific-theoretical conference on
**“ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE
AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL
STUDIES”**
October 31, 2022

TOSHKENT – 2022

“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari” mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – 2022. 348 b.

Mas’ul muharrir:

*Gulnoz Xalliyeva,
filologiya fanlari doktori, professor*

Tahrir hay’ati

*Gulnoz Xalliyeva, Bahor To‘rayeva, Saodat Sultonsaidova, Ulug‘bek Ko‘chimov,
Dilshod Nasriddinov, Yunus Babaqulov, Ulug‘bek Akramov, Dilfuza Rasulmuxamedova,
Mahina Qo‘chqorova, Zebo Sabirova, Aziza Avezova, Viktoriya Dvoryashina,
Elvira O‘rinboyeva, Naira Petrosyan*

Mazkur **“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari”** mavzusidagi tadqiqotlar to‘plamida jahon xalqlari mumtoz va zamonaviy adabiyotiga oid qiyosiy adabiyotshunoslik muammolari haqida so‘z yuritilgan. To‘plamning “Jahon adabiyotining durdona asarlari tadqiqi”, “Qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi. Qiyosiy mifologiya va folklorshunoslik masalalari”, “O‘zbek va jahon adabiy aloqalari.”, “Tarjima – komparativistika obyekti sifatida” singari bo‘limlaridan jahon va o‘zbek adabiyoti, adabiyotshunosligi, adabiy tanqidi tarixi, qiyosiy adabiyotshunoslik masalalaridan bahs yurituvchi maqolalar o‘rin olgan. Eng muhimi, chop etilgan tadqiqotlarning barchasida jahon va o‘zbek adabiyotining tarixi, buguni va istiqbollari muammolari xususida fikr yuritiladi.

Ilmiy to‘plam adabiyot nazariyasi, adabiy tanqid, adabiyot tarixi, qiyosiy adabiyotshunoslik, tarjima nazariyasi, tarjimashunoslik bilan shug‘ullanayotgan mutaxassislar, shuningdek, barcha adabiyot ixlosmandlari uchun mo‘ljallangan.

Ushbu to‘plamda “Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumaniga yuborilgan maqolalar jamlangan.

Mualliflar qarashlari tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

Articles of international scientific-theoretical conference on
**“Actual Issues Of World Literature And Comparative
Literature Critical Studies”**. – 2022. 348 b.

Editor-in-Chief:

*Gulnoz Khallieva,
doctor of philological sciences, professor*

Editors:

*Gulnoz Khallieva, Bahor Turayeva, Saodat Sultonsaidova,
Ulugbek Kuchimov, Dilshod Nasriddinov, Yunus Babakulov, Ulugbek Akramov,
Dilfuza Rasilmukhamedova, Makhina Kuchkorova, Zebo Sabirova, Aziza Avezova,
Viktoriya Dvoryashina, Elvira Urinboyeva, Naira Petrosyan*

In the materials of conference on the topic ” “ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL STUDIES” studies the problems of comparative literature of the world peoples’ classical and modern literature. The conference material includes “The study of masterpieces of World literature”, «Methodology of comparative literature. Matters of comparative mythology and folklore studies”, “Uzbek and World literary relations.”, «Translation as an object of comparative studies», which discuss issues of World and Uzbek literature, literary criticism, the history of literary criticism, comparative literature. The most important thing is that all published studies are devoted to the problems of history, modernity and prospects of World and Uzbek literature.

The scientific collection is intended for specialists engaged in literary theory, literary studies, literary history, comparative literature, translation theory, translation studies, as well as for all fans of literature.

This collection includes articles submitted to the Republican scientific and theoretical conference on the topic “ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL STUDIES”.

The views of the authors may differ from the point of view of the editors.

**ЖАҲОН АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА БАДИЙ ИЖОД
ХУСУСИДАГИ ҚАРАШЛАР
(Б.ЖОНСОН ИЖОДИ МИСОЛИДА)**

Ш.Н. Ахмедова,
филология фанлари доктори,
БухДУ ўзбек адабиёти кафедраси профессори

Аннотация. Мақолада жаҳон адабиётшунослигидаги муҳим муаммолардан бири поэтикага оид масалалар бўйича (бадий ижод табиати, шоирлик, шеър, маҳорат) инглиз драматурги ва олими Бен Жонсоннинг қарашлари ўрганилган.

Калим сўзлар: адабиётшунослик, поэтика, шоир, лирика, ижод, маҳорат, Аристотель, Овидий.

Abstract. The article discusses the views of the English playwright and scientist Ben Jonson on one of the important problems of world literary criticism: poetics (the nature of artistic creativity, poetry, poetry, skill).

Key words: literary criticism, poetics, poet, lyrics, creativity, skill, Aristotle, Ovidiy.

Жаҳон адабиётшунослигида антик даврлардан бери кўплаб ижодкорлар, олимлар поэтиканинг назарий масалаларига жиддий эътибор билан қараганлари маълум. Айниқса, бадий ижоднинг индивидуал табиати, шоирлик, шеър, шоир маҳорати, ҳақиқий асар моҳияти каби жуда кўплаб масалалар нафақат адабиётшунослар, балки шоир ёзувчилар, драматургларни ҳам қизиқтириб келган. Ҳар бир давр янгича ижтимоий-тарихий шароитда етилган маънавий-руҳий, бадий-эстетик эҳтиёжлар, янгиланишларни тақозо этади ва бу адабий-танқидий тафаккурнинг ҳам ўсишига, юксалишига замин яратади. “Миллий, ҳудудий ва жаҳон адабиёти доимо ўзаро алоқада ривожланади ва бир-бирини бойитади. Жаҳонда бирор адабиёт фақат ўз қобиғида, ўз адабий аънаналари доирасида ривожланмайди, балки бошқа адабиётларнинг илғор тажрибаларига таянган ҳолда ўз тараққиётини белгилайди”¹. Шундай экан, жаҳон адабиётшунослигида мавжуд бўлган адабий-танқидий тафаккур намуналарини, улардаги қарашларни ўрганиш ўзбек адабиёти, адабиётшунослиги ривожига туртки бериши шубҳасиз. Шу жиҳатдан инглиз драматурги Бен Жонсоннинг асарларида, айниқса, шеър ва шоирлик, шоир маҳорати масалаларига эътибор қаратилганлиги кўринади.

Инглиз драматурги ва назариётчиси, шоир, актёр Бенжамин Жонсон жуда кўп, турли мавзуларда драматик асарлар, шеърини тўпламлар яратди. Унинг “XVII асрнинг биринчи ярмида инглиз лирикаси” асари ўша даврнинг, шу билан бирга кейинги даврларнинг ҳам муҳим асарларидан ҳисобланган, қайта-қайта нашр қилинган. Асар адибнинг ички дунёси, ҳаёт фалсафасининг эволюциясини акс эттиради.

Б.Жонсон лирик ва дидактик шеърлар ижод қилиб, турли мақолалар, адабий қарашларини ифода этувчи асарлар ёзган. Инглиз грамматикасини тузган олим антик адабиёт вакиллари асарларини ҳам таржима қилган. Ҳаётини ҳодисалар ва инсонлар ҳақидаги кузатишларини, ўз замонага бўлган муносабатини акс эттирувчи қайдлари “Танқидий очерклар” номи остида чоп этилди². Унинг “Қайд ва кузатишлар” асарида бугунги ижодкорлар, адабиётга кириб келаётган ёшлар учун ибратли қарашлар кўплиги, ижодкорларга фойдали маслаҳатлар берилганлиги эътиборимизни тортди. Масалан, у “яхши ёзиш учун” учта шартни бажариш кераклигини уқтиради.

1. Энг яхши адибларни ўқиш.

¹ Халлиева Г. Қиёсий адабиётшунослик. Тошкент. “Mumtoz so’z”. 2020. 51-бет.

² Критические очерки. Пер. В. Т. Олейника // Литературные манифесты западноевропейских классицистов. Москва. 1980, 2000.

2. Энг яхши нотикларни тинглаш.

3. Кўп машқ қилиш.

Б.Жонсон илҳом келгандагина яхши ижод намуналари осон яратилади деб ҳисоблайди, аммо бундан хушёр бўлиш, осон ёзилган нарсага қайтиш ва уни сабр билан сайқаллаш зарур. Тез ёзиш яхши услубни пайдо қилмайди, аксинча, услубни яхшилаш аста-секин тез ёзишга ўргатади. Шу билан бирга олим табиат ато этган иқтидорнинг аҳамиятини биринчи ўринга қўяди, ўрганиб олинган қоидалар ҳеч бир кучга эга эмас деб қарайди.

Шоир ким деган саволга шундай жавоб беради: “Шоир-бу юнонлар *poetes*, ўйлаб топувчи деб атаган одам; унинг санъати – бу тақлид ёки образли акс эттириш санъатидирки, Аристотелга кўра, у инсон ҳаётини ўлчовга солинган сўзда, вазн ва ритм уйғунлигида ифодалайди. У “яратмоқ” ёки “ўйлаб томпоқ” маъноларини берувчи “*poiein*” сўздан келиб чиқади. Шунинг учун поэт деб ҳар қандай шеър тўқувчини эмас, балки фақат тасаввури фабула яратишга кодир, асарлари ҳақиқат бўлиб туюладиган одамни аташади, чунки мазмун билан тўқима – ҳар қандай поэтик асарнинг, у хоҳ шеър ва хоҳ поэма бўлсин, жисми ва жонидир”¹.

Б.Жонсон шеър деб шоир ёзган мисраларнинг ҳажмини назарда тутиш керак эмас, баъзан ҳатто бир мисра ҳам аъло даражадаги шеър бўлишга қодирлигини Марциал, Гораций, Лукреций асарларидан мисол келтириб, кўрсатиб беради. Шеър ёки поэма “шоирнинг асари- унинг меҳнати-ю, ўқиб ўрганишларининг мақсади ва натижаси. Поэзия – унинг маҳорати, тасаввур фаолияти, ижодий нияти ва шаклни ўз ичига олувчи касбий малакаси”(183-бет). Олим поэзия нима деган саволга жавоб излар экан, Аристотель, Туллий қарашларидан мисол келтиради. Энг асосийси, шоир табиатан ким бўлмоғи керак, шоир бўлиши учун нималарни ўзлаштирмоғи керак деган саволни қўйиб, унга жавоб беради.

1. *Ingenium* – (лот.) туғма хусусиятлар, иқтидор, табиий хусусиятлар назарда тутилади. Шоирда туғма ақл-идрок юксак бўлиши талаб қилинади. Агар бошқа санъатларнинг барчаси қонунлар ва аниқ кўрсатмалардан таркиб топса, шоир туғилганиданок инстинктив равишда ўз ақл-идрокининг бойлигини намоён этиши керак деб ҳисоблайди. Фикрини Сенека, Платон, Аристотель, Овидий каби буюк ижодкорларнинг асарларидан мисоллар келтириб асослайди. Масалан, Овидийнинг “Вужудимизда худо яшайди, қачонки у ёлқинланса, руҳимиз юксакларга парвоз қилади” деган мулоҳазаларига асосланади.

Ҳақиқатан ҳам туғма истеъдод бўлмаса, шоирнинг ёзганлари инсон қалбини забт эта олмайди.

2. *Exercitatio* – (лот.) машқ, амалиёт, тажриба маъноларини билдиради. Бунда туғма иқтидорни мукаммаллаштириш учун шоирнинг тез-тез машқ қилиши, ўрганиши, изланишига эътибор қаратилади. Бенсон бу йўл машаққатли, сабрни талаб қилиши зарурлигини уқтирар экан, шоирга фойдали маслаҳатлар беради: асабийлашиб, машғулоти ташлаб кетмаслик, руҳий мойилликни сақлаш, қайта-қайта ҳаракат қилиш ва ҳ.к. Шеър абадий, ҳамма замонларда ўқилиши учун Вергилий, Скалигер, Еврипид кабиларнинг тажрибасига таянишга ундайди. “Дарҳақиқат, машаққат билан ёзилган асарлар уларни ўқиш учун сарфланган вақт ва меҳнатга арзийди, улар узоқ йиллар яшашга лойиқ”,-(185-бет) деб хулоса қилади

3. *Imitatio* – тақлид. Ижодкор учун зарур учинчи хусусият тақлид қилиш қобилиятидир, “бунинг мазмуни воқелик ёки ўзга шоир бойликларидан ўз мақсади йўлида фойдалана билишдир”. Шоирлар ичидан энг яхшисини танлаб олиб, «то ўз идеалингизга яқинлашгунча ва то нусхани аслидан ажратиш мушкул бўлиб қолгунча сабр билан эргашиш даркор” (186-бет). Кўринадики, Бенсон бунда устоз –шоғирдлик мақомини кўзда тутгани кўринади. Ҳақиқатан ҳам адабиёт тарихидан маълумки, Алишер Навоий, Низомий Ганжавий, Л. Толстой сингари буюк даҳолар ҳам устозларидан ўрганганлар, уларга издошлик қилганлар. Шунинг учун ҳазрат Навоий:

¹ Бенсон Ж. Қайдлар ва кузатишлар. Китобда: Қуроноф Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклар. Тошкент. “Фан”, 2008, 182-бет. Кейинги ўринларда шу китобнинг бет кўрсатилади.

“Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасиға панжа урмоқ”

– деб бежизга эътироф этмаганлар. Бенсон ҳам тақлид ҳузур бағишлашга қобил бўлиши лозим деб энг яхши ижодкорларга тақлид қилишга ундайди. Бенсон устозлар ижодини сайлаб олиб, улардан озиқланишга эътибор қаратади, бунда Горацийнинг “қулларча, қусурларни ҳам фазилат билган ҳолда эргашиш ярамайди” деган сўзларига асосланиб, болари мисоли, энг яхши ва сара гуллардан шира йиғиб, уни ягона тот ва ифорга эга асарлга айлантормоқ керак деган хулосага келади.

4. *Lectio* – (лот.) ўқиш, мутоалаа. Бенсон бу хусусиятни энг муҳим деб ҳисоблайди, шоир тарихни билишдан ташқари “ у поэтик мазмун ва сўзни шу даражада эгаллаши керакки, зарурат туғилганда уларни гўзал ва лозим изчилликда жойлаштирган ҳолда тасарруф эта олиши лозим”¹. Шоир бўлиш анча қийинлиги, шоирнинг ижоди мукамал бўлиши учун машқлар, тақлид ва таҳсил воситасида сайқалланган табиий иқтидорини санъат билан тўлдирмоқ зарур, бунинг учун кўп ўқиш керак, бироқ ҳар доим сараларини, энг яхшиларини топиб ўқиш, устоз сифатида ўзига ниманидир ўргатишга қобилларини танлаш, уларни эъзозлаш керак. Мисол тариқасида юксак кадрлашга сазовор Аристотель, Гораций номларини келтиради. Аристотелни энг адолатли баҳоловчи ва жиддий хатога йўл қўймаган биринчи мунаққид деб кўрсатади. “У бизни бирданига икки нарсага ўргатди: ўзгаларни қандай қилиб тўғри баҳолашимиз ва аввало ўзимиздаги нимага биринчи навбатда тақлид қилишимиз кераклигига. Аммо биринчи навбатда фитрий зехн ва поэтик иқтидорга эга бўлмоқ керак”(187-бет). Туллийнинг “агар саховатли табиат эгаси ўзида билим ва интизомни мужассам этса, чин маънодаги олийжаноблик ва бетакрорликка эриша олади” деган сўзлари Бенсоннинг фикрларини исботлашга ёрдам беради. Уйғониш даврида ижодкорлар, олимлар антик адабиётга юксак эҳтиром билан қараганликларини Бенсоннинг мазкур асари ҳам яққол кўрсатади, у ўз қарашларини исботлаш учун кўпинча антик адабиёт вакиллари ижодига мурожаат қилади.

Шу ўринда Бенсоннинг танқидчининг вазифалари ҳақидаги сўзларига ҳам эътибор қаратайлик: “Ҳақиқий танқидчининг вазифаси алоҳида ҳарфларни кавлаштириш ё бенуксон жумлаларга лаънат ёғдириш эмас, балки сўзларни ўзаро боғлаб мазмунни тўғрилашдан иборатдир. Муаллиф ва унинг асари мазмуни ҳақида самимий муҳокама юритинг – бу чинакам олимликнинг белгисидир”. Бу мулоҳазалар ҳам адабий-танқидий тафаккур ривожига таъсир кўрсатмай қолмайди.

Инглиз драматурги ва шоири, олимнинг бу асари ва унда ифодаланган илмий-назарий қарашлар неча аср ўтибдики, ҳамон эскирган эмас, шоир ва шеърга қўйилган талабларга мос келиши жиҳатидан амалий аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Литературные манифесты западноевропейские классицистов., М., 1980.
2. Қуронон Д., Раҳмонн Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент. “Фан”, 2008, 275 б.
3. Халлиева Г. Қиёсий адабиётшунослик. Тошкент. Mumtoz so‘z. 2020. 203 б.
4. Холбеков М. XX аср жаҳон адабиёти манзаралари. Тошкент. Mumtoz so‘z. 2020, 700 б.

¹ Бенсон Ж. Қайдлар ва кузатишлар. Китобда: Қуронон Д., Раҳмонн Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент. “Фан”, 2008, 186-бет.

МУНДАРИЖА

Улуғбек Азизов. ЖАҲОН АДАБИЁТИ – ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ЙЎЛИ..... 4

I ШЎБА

ЖАҲОН АДАБИЁТИНИНГ ДУРДОНА АСАРЛАРИ ТАДҚИҚИ

Гулноз Халлиева. ЖАҲОН АДАБИЁТИДА “ИҚРОРНОМА” ЖАНРИ (Л.Толстой ва Жан Жак Руссо асарлари қиёси мисолида) 5

Улуғбек Ҳамдамов. БУЮК ТАРИХЧИНИНГ “ТУРКИЙ ХАЛҚЛАР МАФКУРАСИ” АСАРИ ҲАҚИДА 9

Ш.Н. Ахмедова. ЖАҲОН АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА БАДИИЙ ИЖОД ХУСУСИДАГИ ҚАРАШЛАР (Б.ЖОНСОН ИЖОДИ МИСОЛИДА) 12

Исломжон Ёқубов. ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИДА ВОРИСИЙЛИК ВА АДАБИЙ ТАЪСИР МУАММОЛАРИ 15

Баҳор Тўраева, Патҳиддин Нишонов. Ч. АЙТМАТОВ ВА И.СУЛТОННИНГ МЕГАХРОНОТОП ТАСВИРИНИ ЯРАТИШ МАҲОРАТИ..... 19

Саодат Султонсаидова. ЖАҲОН АДАБИЁТИДА АЁЛ СТАТУСИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ 25

Улуғбек Кўчимов, Урал Яриев. РЭЙ БРЭДБЕРИ ВА ҲОЖИАКБАР ШАЙХОВ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ ПСИХОЛОГИЗМ КОНЦЕПЦИЯСИ 28

Юнус Бабакулов, Собир Тўйчиев. Ж. ЖОЙС ВА ЖАҲОН АДАБИЁТИ 35

Жавлонбек Ақромов. МАНТИҚ ИЛМИДА МОДАЛЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ 38

Жасур Зиямухамедов. ЎРТА АСР ХИТОЙ АДАБИЁТИНИ МАШҲУР ҚИЛГАН “ЛЯО ЖАЙНИНГ ҒАРОЙИБОТЛАР ҲАҚИДАГИ ҲИКОЯЛАРИ” АСАРИ 40

Акмалжон Турсунов, Шахноза Ахмедова. МЎҒУЛЛАР ЭМАС – БОБУРИЙЛАР 46

А.Турсунов, Г.Бозорова. МЕТАФОРАНИНГ КИНОЯ ТАРЗИДА ИФОДАЛАНИШИ..... 49

Хулкар Мухаммедова. ВИКТОРИАН ИНГЛИЗ АДИБАЛАР ИЖОДИДА ТАРИХИЙ РОМАН ЭЛЕМЕНТЛАРИ 51

Chorxo‘ja Ro‘zimurodov. A.RUDAKIY SIYMOSI FORS-TO‘LJK ADABIYOTINING KO‘ZGUSI..... 54

Дилфуза Расулмухамедова. ТУРК ЁЗУВЧИСИ АҲМАД ЛУТФИЙ ҚОЗОНЧИ ВА УНИНГ “БИР ВИЖДОН УЙҒОНУР” АСАРИДА АЁЛ ОБРАЗИ 56

Виктория Дворяшина. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО В «ПУТЕШЕСТВИИ С ЧАРЛИ В ПОИСКАХ АМЕРИКИ» ДЖ. СТЕЙНБЕКА 59

Дилрабо Дадабоева. ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ-МАТЕРИ В РОМАНЕ СИН КЁНГ СУК «ПОЖАЛУЙСТА, ПОЗАБОТЬТЕСЬ О МАМЕ» 62